

UOT 34**RƏQƏMSAL CƏMİYYƏTDƏ ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNƏ DAİR MƏSƏLƏLƏR****Ə.E.ƏLİYEV****Bakı Dövlət Universiteti
akbar.e.aliyev@mail.com**

Məlum olduğu kimi innovasiyaların və texnologiyaların tətbiqinin geniş yayılması, rəqəmsallaşma prosesinin inkişaf dinamikasının çox sürətlə artması, rəqəmsal cəmiyyətin formalaşdığı mühitdə əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi prosesində meydana çıxan spesifik məsələlər olduqca vacib əhəmiyyətə malikdir. Rəqəmsal cəmiyyətin inkişafı və süni intellekt texnologiyalarının geniş tətbiqi əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi sahəsində ciddi dəyişikliklər tələb edir. Məqalədə rəqəmsallaşmanın əqli mülkiyyət hüquqlarına, xüsusilə müəllif hüquqları, patentlər və əmtəə nişanlarının qorunmasına təsiri təhlil edilir. Rəqəmsal mühitdə müəllif hüquqlarının pozulması, pirat məhsulların yayılması və süni intellekt tərəfindən yaradılmış əsərlərin hüquqi statusu kimi məsələlər araşdırılır. Həmçinin mövcud milli və beynəlxalq hüquqi çərçivələrin bu problemlərə cavab verə bilmək üçün yetərliyi qiymətləndirilir. Əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi və müdafiə mexanizmlərinin sərtliyinin iqtisadi inkişafı qarşılıqlı əlaqəsi də təhlil edilmişdir. Məqalədə əqli mülkiyyət hüquqlarının daha effektiv müdafiəsi və rəqəmsal dövrdə yeniliklərə uyğun tənzimləyici mexanizmlərin formalaşdırılması ilə bağlı təkliflər irəli sürülür. Beynəlxalq əməkdaşlığın və müasir texnologiyalarla uyğunlaşan hüquqi yanaşmaların əhəmiyyəti də xüsusi vurğulanır.

Açar sözlər: Rəqəmsallaşma, əqli mülkiyyət hüquqları, süni intellekt, rəqəmsal cəmiyyət, əqli mülkiyyətin iqtisadi inkişafa təsiri, hüquqi tənzimləmə, innovasiya, informasiya texnologiyaları, innovasiya əsaslı iqtisadiyyat

Rəqəmsal cəmiyyət dövründə texnologiyaların sürətli inkişafı hüquq sahəsində ciddi dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu dəyişikliklərdən biri də əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasında ortaya çıxan yeni çağırışlardır. Müəlliflik hüququndan patentlərə qədər müxtəlif hüquqi məsələlər rəqəmsal mühitdə öz aktuallığını artırmışdır. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi də beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə rəqəmsal dövrün tələblərinə cavab verməyə çalışır. Odur ki, əqli mülkiyyət sahəsində hüquqi bazanın formalaşdırılması prosesində bu spesifik məsələlərin nəzərə alınması olduqca əhəmiyyətli məsələlərdən biri kimi çıxış edir. Rəqəmsal texnologiyalar əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və müdafiəsi üzrə münasibətlərə həm müsibət, həm də mənfi istiqamətdə təsir etmişdir. İnternet vasitəsilə məlumatların

sürətli yayılması müəllif hüquqlarının pozulması hallarını artırmaqla, bununla mübarizəyə dair hüquqi mexanizmlərin də effektivliyini azaltmışdır. Rəqəmsal formada olan və ya bu formaya salınmış müəlliflik hüququ obyektləri, xüsusilə elektron kitablar, musiqi əsərləri, filmlər və proqram təminatları tez-tez qanunsuz yükləmə və yayılma ilə üzləşir. Digər tərəfdən, süni intellekt və blokçeyn texnologiyaları əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasında yeni yanaşmalar təqdim edir. Artıq buna görə də həm hüquqi prosedurların müəyyən olunması, həm də əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və müdafiəsi ilə əlaqədar məsələlərdə müasir dövrün tələblərinin nəzərə alınması olduqca vacibdir.

Texnoloji inkişaf yeni əqli mülkiyyət obyektlərinin yaranmasını şərtləndirir. Buna misal olaraq süni intellekt, blokçeyn texnologiyaları, NFT-lər (təkrar edilməz tokenlər) kimi yeni fenomenlər əqli mülkiyyətə dair hüquqi münasibətlərin təkrar tənzimlənməsini zəruri edir. Süni intellekt vasitəsilə yaradılan əsərlərin mülkiyyət statusu və ya blokçeyn texnologiyası ilə əsərin autentikliyinə təmin edilib-edilməməsi kimi məsələlər bu istiqamətdə mövcud ictimai münasibətlərdə qarşıya çıxan əsas problemlər və ya məsələlər kimi qəbul edilə bilər. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, yeni texnologiyalardan irəli gələn problemlərin tənzimlənməsi üçün qanunvericilik bazası daimi yenilənməlidir. Doğrudur hüquqi tənzimləmə müasir rəqəmsal cəmiyyətdə texnologiyaların, innovasiyaların inkişafına və sosial münasibətlərdə baş verən dəyişikliklərin sürətinə çata bilməz. Hüquqi tənzimləmə və təminat mexanizmləri sadəcə dillə desək bu məsələlərdə qeyd olunanlardan bir addım geridə qalır. Ümumilikdə əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və müdafiəsi üzrə sərt hüquqi tənzimləmə də heç də həmişə müsbət nəticələnmişdir. Əvvəla hüquqi tənzimləmənin sərt olması və məhdudluqların geniş spektrdə olması texnoloji inkişafın, innovasiyaların tətbiqinin azalmasına, bununla da iqtisadi itkilərə səbəb olur.

Ədəbiyyatda qeyd olunur ki, texnoloji inkişaf sadəcə insan həyatında sadəcə və asan üsulları təqdim edən sahələri formalaşdırmaqla yanaşı sosial və iqtisadi inkişafa səbəb olan əsas faktorlardan biri kimi özünü büruzə verir. İqtisadi inkişaf səviyyəsi inkişaf etmiş ölkələrə çatmayan iqtisadi şəraitdə texnologiyaların mənimsənilməsi yolu ilə sürətli iqtisadi artıma nail olmaq mümkündür. Belə olan halda inkişaf etmiş ölkələr tətbiq etdikləri və üzərində sərt hüquqi müdafiə mexanizmləri tətbiq etdikləri əqli fəaliyyət nəticəsi olan texnoloji yenilikləri ilə digərləri üçün örnək rolunda çıxış edir. Ona görə də texnologiyaların və innovasiyaların mənimsənilməsi ilə, yerli iqtisadiyyatda innovasiya və texnologiyaların yaradılması iki fərqli sahə kimi fərqləndirilir. İnkişaf etmiş ölkələr orijinal olan və sahibi olduqları texnologiya və ya innovasiyanı lisenziya verməklə transfer etməyə daha çox meyl edirlər. Bu onların müvafiq hüquqi tənzimləmələrində də nəzərə çarpır. İnkişaf etməkdə

olan ölkələrdə isə bunun əksinə açılmış filiallar və s. vasitəsilə bu texnoloji yenilik və innovasiyaları tətbiq etməklə daha çox gəlir əldə etmək olur. Mexanizmlərin zəif olması əqli mülkiyyət hüquqları üzərində müstəsna hüquqların təmin və müdafiə olunması məsələsini sual altına qoyur. Ümumilikdə isə əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və iqtisadi inkişaf arasında qeyri-xətti münasibət özünü büruzə verir. Bu isə ölkənin iqtisadi vəziyyəti, innovasiyaların tətbiqi dərəcəsi və s. ilə əlaqələndirilə bilər [10, 17-18]. Qeyd olunan fikirlə tam razılaşaraq qeyd etmək olar ki, müasir dövrdə, xüsusilə rəqəmsal cəmiyyətin inkişaf etdiyi belə periodda hüquqi tənzimləmənin formalaşdırılması zamanı bu faktorlar mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır. Çünki bu cür hallar nəzərə alınmadan hüquqi tənzimləmənin, müdafiə və təminat mexanizmlərinin formalaşdırılması ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyətinə mənfi təsir ilə nəticələnmə bilər.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, cəmiyyətdə baş verən rəqəmsal transformasiyalar və informasiya texnologiyaların sürətli inkişafı əqli mülkiyyətə dair qanunvericilik aktlarının mövcud münasibətlərə uyğun şəkildə formalaşdırılmasını zəruri edir və qanunverici qarşısında mühüm problemlər ortaya qoyur. İnformasiya cəmiyyətində rəqəmsal inkişaf piratçılıq, əqli mülkiyyət hüquq pozuntularının da xarakterinə təsirsiz ötürülməmişdir. Odur ki, əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərində bu cür pozuntularının təbiətinin nəzərə alınaraq qanunvericilikdə hüquq müdafiə və qorunması mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi vacibdir. Bundan əlavə olaraq müasir qanunvericiliklər innovasiyaların tətbiqi imkanlarını məhdudlaşdırılmamalı, bunun əksinə innovasiyaların tətbiqi imkanlarını genişləndirmək üçün əlverişli olmalıdır [7, 62]. Qeyd olunan mövqe mövcud vəziyyəti daha yaxşı şəkildə başa düşməyə imkan verir. Hüquq nəzəriyyəsində qəbul ediləndir ki, münasibətlər onları tənzimləyən normativ mənbələrdən daha sürətlə inkişaf edir. Ona görə də məhz rəqəmsal mühitdə əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərini tənzimləyən aktların məzmununu müəyyən edərkən xüsusi diqqətli olmaq lazımdır. Ümumilikdə normativ hüquqi aktların müasir dünya tələblərinə uyğun olması sadəcə əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı baxımından deyil, əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərində kommersiya və inzibati məsələlərin tənzimlənməsi baxımından da əhəmiyyətlidir.

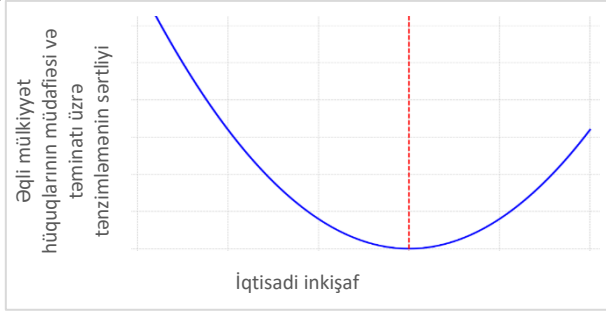
Ədəbiyyatda qeyd olunmuşdur ki, artıq əqli mülkiyyətə yanaşmalar dəyişir. Ənənəvi münasibətlərdən fərqli olaraq baş verən dəyişikliklər əqli mülkiyyətə yanaşmaya da təsir göstərən əsas faktor kimi çıxış edir. Səbəb kimi isə texnoloji dəyişikliklər və inkişaf göstərilməlidir ki, burada diqqətçəkən əsas məqam bu inkişafın əqli mülkiyyət ekosisteminə təsiridir. Müasir yanaşmada qəbul edilməli əsas məsələ kimi əqli mülkiyyətin texnoloji inkişafa qarşı deyil, ona uyğunlaşan bir institut kimi qəbul edilməsidir [4, 5]. Göründüyü kimi əqli mülkiyyət və texnologiya cəmiyyətdə bir-biri ilə sıx əlaqədə olan iki fenomen kimi çıxış edir.

Burada diqqət çəkən əsas məqam texnologiya və əqli mülkiyyətin arasında mövcud olan əlaqəsidir. Qeyd olunan fikirlə tam razılaşaraq hesab edirik ki, müasir əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərini tənzimləyən qanunvericilik bazası texnologiyaların tətbiqi, transferi və ya kommertsialaşdırılmasına şərait yaratmalı, eyni zamanda rəqəmsal mühitdə innovasiyaların tətbiqinə əlverişli mühit formalaşdırmalıdır. Yalnız bu üsulla sosial, iqtisadi inkişafa nail olmaq olar.

Ədəbiyyatda qeyd olunur ki, əqli mülkiyyət hüquqları və ölkənin iqtisadi inkişafı U şəkilli funksiyanın şərtlərinə tabedir. Buna görə də əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinə dair tənzimləmələr ölkələrin iqtisadi inkişaf səviyyələrinə görə müəyyən edilir. Əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiə mexanizmlərinin sərtlik səviyyəsi inkişaf etmiş ölkələrdə nə qədər yüksək olsa innovasiyaların tətbiqi və texnologiyaya da o qədər təsir edə bilər. Digər ölkələr də isə bu daha zəif təsirə malikdir [8, 32]. Qeyd etmək olar ki, yüksək inkişaf səviyyəsinə malik ölkələrdə artıq mövcud olan infrastruktur, resurslar və təhsil səviyyəsi əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinin təsirlərini daha effektiv şəkildə tətbiqinə imkan yaradır. İnkişaf etməkdə olan və ya az inkişaf etmiş ölkələrdə isə resurs və infrastrukturun imkanlarının məhdudluğu əqli mülkiyyət hüquqlarının müdafiəsinin mexanizmlərinin innovasiyalara təsirini məhdudlaşdırmaqla daha aşağı səviyyəyə endirir. Belə ki, əqli mülkiyyət qanunvericiliyinin və siyasətinin formalaşdırılması zamanı ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ən mühüm faktorlardan biri kimi nəzərə alınmalıdır. Belə nəticəyə gələ bilərik ki, inkişaf etməkdə olan və az inkişaf etmiş ölkələrin əqli mülkiyyət qanunvericiliyi ilk növbədə elmi-tədqiqat və innovasiya infrastrukturunun yaradılması üçün münbit şəraitin formalaşmasına imkan verməlidir. Güclü əqli mülkiyyət hüququ müdafiəsi mexanizmlərinin formalaşdırılması təkbəşinə innovasiya mühiti yarada bilmir, hətta innovasiya və texnologiyanın inkişafının qarşısını alır. Lakin inkişaf etmiş ölkələrdə isə bu özünü əksinə büruzə verir. Yüksək iqtisadi inkişaf səviyyəsinə çatmış ölkələrdə güclü əqli mülkiyyət hüququ müdafiəsi innovasiyaları təşviq edərək texnoloji inkişafını daha da sürətləndirir. Eyni zamanda əqli mülkiyyət hüququnun müdafiəsi ilə texnoloji inkişaf və innovasiyaların tətbiqi iqtisadi artıma da səbəb olur.

Qeyd olunanları vizuallaşdırmaqla izah etmək daha məqsədsəmüvafiq olardı. Əqli mülkiyyət hüququnun müdafiəsi və təminatı mexanizmlərinin, habelə tənzimləmənin iqtisadi inkişafa təsirinə dair 1 nömrəli qrafik qeyd olunan münasibətlərdə asılılığı başa düşməyə imkan verir. Ümumilikdə az inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərində tənzimləmənin və müəyyən olunmuş hüquqi təminat, habelə müdafiə mexanizmlərinin sərtliyi nəticəsində iqtisadi gəlirlilik səviyyəsi azalır. Ona görə də qrafikdən də aydın görünür ki, qırmızı qırıq xəttlə işarələnmiş

ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsinin optimal dönüş nöqtəsinədək iqtisadi sərtlik azaldıqca iqtisadi inkişaf artmağa davam edir.

Qrafik 1.

Lakin ölkələrin iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşması və onların inkişaf etmiş ölkəyə çevrilməsindən sonra əqli mülkiyyət sahəsində mexanizm və tənzimləmənin sərtliyinin artması, nəzarətin güclənməsi zərurəti yaranır. Belə olan halda əqli mülkiyyət hüquq sahibləri və əqli fəaliyyət nəticələrinin yaradıcıların iqtisadi gəlirləri artmaqla yanaşı, ölkənin də iqtisadi gəlirləri sürətlə artmağa başlayır.

Bu məsələdə Çin uğurlu misal və ya nümunə kimi çıxış edə bilər. Çinin əqli mülkiyyət sahəsində hüquqi tənzimləmə və siyasətin inkişaf tarixinə kiçik nəzər yetirməklə rəqəmsal mühitdə əqli mülkiyyətə dair məsələlərin tənzimlənməsinə dair daha məqsədmüvafiq versiyalarını formalaşdırmaq mümkündür. Ümumilikdə Çinin əqli mülkiyyət siyasəti və əqli mülkiyyət sahəsində tənzimləmələrinə nəzər yetirməklə belə qənaətə gələ bilərik ki, ölkə uğurlu tətbiq edilən tənzimləmə ilə öz iqtisadiyyatını inkişaf etdirməyi, təqlid edən sənayeni orijinal məhsullar yaradan sənayeyə çevirməyi, bununla da inkişaf etmiş əqli mülkiyyət və innovasiya ekosisteminə nail olmağı bacarmışdır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, ötən əsrin yetmişinci illərinin sonlarında Çin dövlət səviyyəsində “açıq qapı” siyasəti qəbul edilmişdir. Bu dövrdən başlayan 30 illik periodda Çin iqtisadiyyatında uğurlu nəticələr əldə olunmuşdur. Beləliklə, Çində planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid edilmiş, mövcud transformasiyaya uyğun tənzimləmələr əqli mülkiyyət siyasətində də dəyişikliyə yol verilmişdir [11, s. 1]. Məhz verilmiş istinaddan da görüldüyü kimi ilkin dövrlərdə təqlidə geniş yer verən, əqli mülkiyyət tənzimləmə səviyyəsinə görə zəif göstəricilərə sahib Çin ölkə iqtisadiyyatında inkişaf və nailiyyətlər əldə etdikdən sonra əqli mülkiyyət qorunmasında dünyaya örnək olan dövlətlərdən birinə çevrilmişdir. Bununla yanaşı Çin təqlidə imkan verən ölkədən texnologiya və orijinal əqli fəaliyyət nəticələrinin meydana çıxdığı sənayeyə ev sahibliyi edən dünya nəhənginə çevrilmişdir.

Bu barədə hüquq ədəbiyyatında o da qeyd olunur ki, Çin dövlət siyasətində ictimai münasibətlərdə və iqtisadi vəziyyətdə olan dəyişikliyi dərk edir.

Bununla da həm dövlət, həm də özəl sektor əqli mülkiyyətin daha güclü qorunmasını mövcud reallığın bir parçası kimi anlayır. Buna səbəb kimi isə əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasının iqtisadi artımına xüsusi diqqət edilir.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd olunur ki, texnologiyaların əqli mülkiyyətə təsiri danılmazdır. İnformasiya məkanında rəqəmsallaşma bu sferada əsas obyektlər olan əqli fəaliyyət nəticələrinin də formasına təsir göstərmişdir. Həmçinin əqli mülkiyyət hüquqlarında özünü büruzə verən ərazi məhdudiyəti prinsipi ilə internet mühitinin sərhədsiz olması xarakteri konflikt və ziddiyyətin meydana gəlməsinə səbəb olur. Bu isə əqli mülkiyyətin xaraktercə anlaşılmasında mühüm dəyişikliklər olmasını şərtləndirir. O da qeyd olunur ki, rəqəmli mühitdə hüquq xaraktercə sərt və məhdudlaşdırıcıdır. Bu istiqamətdə əqli mülkiyyətə dair sərt tənzimləmələr rəqəmsal mühitdə əqli fəaliyyət nəticələrinin inkişafının qabağını alar [3, s. 56-57]. Texnologiya və əqli mülkiyyət bir-biri ilə sıx əlaqədə olan iki mühüm fenomen kimi çıxış edir. Bir biri ilə əlqədə olmalarına baxmayaraq əqli mülkiyyət texnologiyaya nisbətə daha geniş kateqoriya kimi çıxış edir. Qeyd olunanlara dair oxşar elmi yanaşmalara müxtəlif mənbələrdə də rast gəlmək olur.

Ədəbiyyatda qeyd olunur ki, iqtisadi inkişafıla bağlı olaraq ilkin mərhələdə ölkələr texnologiya və innovasiyaların təqlidinə imkan yarada bilirlər. Bu məqsədlə əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi, müdafiə və tətbiq mexanizmləri, habelə bu istiqamətdə dövlət siyasətində bu şəraiti yaratmağa imkan verən yanaşma sərgilənir. Əqli mülkiyyət hüquqlarının zəif qorunması müşahidə olunur. İqtisadi inkişafa nail olduqca və ürəkaçan nəticələr ölkənin iqtisadi göstəricilərini müsbət mənada dəyişməsindən sonra innovasiyaların və texnologiyaların daha geniş tətbiqi məqsədlə əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasında sərtləşmələrə yol verilməsi zərurəti yaranır. Ölkənin innovasiyaların və texnologiyaların tətbiqində öz yaradıcı məhsullarını meydana çıxarmaqla inkişafa nail olması onun patent göstəricilərinə də əhəmiyyətli təsir göstərir [9, s.4]. Göstərilən fikir bir daha sübut edir ki, ümumilikdə iqtisadi inkişaf səviyyəsinə görə geridə qalan ölkələr məhz ilkin mərhələdə tənzimləmələrində əqli mülkiyyətin daha zəif qorunmasına yol verə bilirlər. Çünki mövcud şəraitdə həmin kateqoriya ölkələrdə əqli mülkiyyətin güclü qorunması ilə paralel şəkildə resurs, infrastruktur, insan kapitalı və sərmayə olmur. Buna görə də əvvəlcə imitasiyalara yol verməklə iqtisadi gəlirlərin artırılması, əldə olunmuş gəlirlərlə səmərəli əqli mülkiyyət və innovasiya ekosisteminin qurulması iqtisadi inkişaf səviyyəsinin artması ilə nəticələnməklə yanaşı, həm də ölkədə əqli mülkiyyətin inkişafına və innovasiyaların daha geniş tətbiqinə rəvac verir.

Rəqəmsal cəmiyyətdə əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərini tənzimləyən hüquqi bazanın formalaşdırılması zamanı bir sıra yanaşmalar uğrulu

nəticələr əldə etmək üçün zəmin yarada bilər. Rəqəmsal texnologiyalar sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi ilə əqli mülkiyyət hüquqlarının tənzimlənməsi barədə bazanın formalaşdırılması olduqca əhəmiyyətlidir. Bu həm də Azərbaycan Respublikasının əqli mülkiyyətə dair qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi baxımından da vacibdir. Bu istiqamətdə müəlliflik hüququ qanunvericiliyində süni intellekt vasitəsi ilə yaradılan əqli mülkiyyət obyektlərinin statusunun təsbiti olduqca əhəmiyyətlidir.

“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 4-cü maddəsinə əsasən “müəllif” — əsərin yaradıcısı olan fiziki şəxsdir. Həmin Qanunun 8-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə əsasən əsəri yaradan şəxs onun müəllifi sayılır. Əsərə müəlliflik, digər sübutlar yoxdursa, adı altında açıqlanmış şəxsə məxsusdur [5]. Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüququ haqqında qanunvericiliyində süni intellekt vasitəsi ilə yaradılmış əsərlərə dair hüquqi tənzimləmə mövcud deyil. Çünki Azərbaycan Respublikasında da əksər dünya dövlətlərində olduğu kimi müəllif olaraq yalnız fiziki şəxslər qəbul edilir. Ona görə də süni intellekt vasitəsilə yaradılmış əsər müəlliflik hüququ obyektinə şamil olunan tələblərə cavab verirsə belə onun müəllifi kimi süni intellekt nəzərə alın bilməz. Bu istiqamətdə mövcud inzibati praktikada da müəlliflik hüququnu təsdiq edən sənədlərin verilməsi prosesində süni intellekt vasitəsilə yaradılmış əsərlərə dair xüsusi hüquqi tənzimləməyə rast gəlinmir. Bu özünü sənaye mülkiyyətinin obyektləri olan patent obyektlərinin qeydiyyatı və üzərində olan müstəsna hüquqlara dair məsələləri tənzimləyən hüquqi bazada da göstərir [6]. Bu da əslində mühüm bir problem kimi özünü büruzə verir. Çünki bir çox hallarda maşın öyrənməsi üsulu ilə süni intellekt tərəfindən orijinal və yeni, habelə patent qabiliyyətli obyektlərin yaradılması halına rast gəlinir. Belə olsa da, Azərbaycan Respublikasının patent obyektlərinin qeydiyyata alınmasına dair müraciətləri tənzimləyən normativ bazasında süni intellekt tərəfindən yaradılan sənaye mülkiyyəti obyektlərinin iddia sənədlərində fərqli qayda nəzərdə tutan hansısa normaya rast gəlinmir [1]. Bu onunla əlaqələndirilə bilər ki, bu cür texnoloji yeniliklərin istifadə olunma dərəcəsi Azərbaycanda çox da geniş yayılmamışdır. Bununla yanaşı ictimai münasibətlərdə bunun tənzimlənməsi zərurəti özünü çox büruzə vermir. Lakin süni intellekt vasitəsilə yaradıldığı bəyan edilmiş əsərin müəlliflik hüququ və ya patent obyektini kimi qeydiyyatı ilə əlaqədar müraciətin xüsusi tənzimlənməsi zərurəti var.

Bundan əlavə olaraq müasir dövrdə və rəqəmsal cəmiyyətdə əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərini tənzimləyən hüquqi bazada blokçeyn texnologiyalarından istifadə etməklə müəlliflik hüquqlarını təmin və müdafiə edən mexanizmlərin tətbiqinin hüquqi əsasını təsbit edən normaların müəyyən olunması olduqca məqsədmüvafiq olardı. Əksər ölkələrin əqli mülkiyyət

qanunvericiliyində buna rast gəlinmir. Eyni zamanda “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda əqli mülkiyyət obyektlərinin hüquqi müdafiəsi və təminatına dair bir çox mexanizmlər təsbit olunsada, blokçeyn (zəncir bloku) texnologiyasının tətbiq edildiyi sistemlərdən istifadəyə rast gəlinmir [2]. Buna görə də qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi zamanı bunun nəzərə alınması əqli mülkiyyət hüquqlarının daha effektiv üsulla tənzimlənməsi, təminatı və müdafiəsinə əsas ola bilər. Həmçinin bu istiqamətdə qanunvericilik həm də onlayn platformalarda müəlliflik hüququnun qorunmasına dair daha çevik nəzarət mexanizmlərinin tətbiqinə dair hüquqi əsasları da müəyyən etməlidir.

Rəqəmsal cəmiyyətdə əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması bütün ölkələr üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir. Rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi ilə hüquqi problemlərin yaranmasının qarşısını almaq üçün müasir qanunvericilik mexanizmləri hazırlanmalıdır. Bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və yerli qanunvericiliyə inteqrasiya edilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Dövlətlərin öz hüquqi sistemində əqli mülkiyyətin rəqəmsal mühitdə qorunmasını gücləndirmək üçün hüquqi bazanın formalaşdırılmasında göstərilənlərin nəzərə alınması ölkənin maraqlarına xidmət etməklə, sosial-iqtisadi inkişafı təmin edir, həm də beynəlxalq səviyyədə dövlətin nüfuzunun artmasına səbəb olur.

Bir sözlə, rəqəmsal cəmiyyətin sürətli inkişafı əqli mülkiyyət hüquq münasibətlərinə ciddi təsir göstərmiş və bu sahədə yeni tənzimləmə mexanizmlərinə olan ehtiyacı artırmışdır. Rəqəmsal texnologiyalar, o cümlədən süni intellekt, blokçeyn və digər innovativ həllər əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması üçün həm yeni imkanlar, həm də problemlər yaratmışdır. Bu, müəllif hüquqlarının qorunmasından tutmuş, patentlərin rəqəmsal mühitdə tətbiqinə qədər geniş sahəni əhatə edir. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi əqli mülkiyyətin qorunması sahəsində müəyyən beynəlxalq standartlara uyğun olsa da, rəqəmsal mühitin gətirdiyi yeni çağırışlar qarşısında bəzi boşluqlar və çatışmazlıqlar müşahidə olunur. Xüsusilə süni intellektin məhsullarının müəllifliyi, rəqəmsal piratçılığın qarşısının alınması və rəqəmsal platformalarda hüquq sahiblərinin maraqlarının qorunması sahələrində qanunvericilikdə dəqiqlik və praktik mexanizmlər tələb olunur.

Azərbaycan Respublikasının əqli mülkiyyət qanunvericiliyi beynəlxalq standartlara tam cavab versə də, rəqəmsal cəmiyyətdə yaranmış bu münasibətlərin tənzimlənməsinə dair hüquq normalarının da təsbiti olduqca vacibdir. Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması üçün qanunvericilikdə rəqəmsal məhsulların, süni intellektin yaratdığı əsərlərin hüquqi statusunun dəqiq müəyyənəndirilməsi, müəllif hüquqlarının rəqəmsal mühitdə effektiv qorunmasını təmin edən normativ hüquqi aktların hazırlanması tələb olunur. Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi, xüsusən Avropa İttifaqı, Çin Xalq Respublikası və

ABŞ-ın bu sahədəki təcrübələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyin effektiv şəkildə inkişaf etdirilməsi üçün faydalı ola bilər. Ümumilikdə, rəqəmsal cəmiyyətdə əqli mülkiyyət hüquqlarının tənzimlənməsi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması, əqli yaradıcılığın stimullaşdırılması və mədəni irsin qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda bu sahədəki islahatlar, qanunvericilik təşəbbüsləri və beynəlxalq əməkdaşlıq, ölkənin hüquqi və iqtisadi inkişafını dəstəkləyəcək əsas amillərdən biri kimi nəzərə alınmalıdır.

Eyni zamanda, yerli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması ilə yanaşı, ictimai maarifləndirmə, rəqəmsal piratçılıqla mübarizə, hüquq sahəsində mütəxəssis hazırlığı və müasir texnologiyaların hüquqi tənzimlənməsi istiqamətində kompleks tədbirlərin görülməsi zəruridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2019-cu il 4 noyabr tarixli 437 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Patentin alınması barədə iddia sənədinə aid Tələblər”
2. Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
3. İmanov K, Əqli mülkiyyət innovativ inkişaf kontekstində, - Bakı, - 2020, - 61 s.
4. İmanov K, İnnovasiyalı inkişaf və əqli mülkiyyət hüquqları, - Bakı, - 2022, - 25 s.
5. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
6. Patent haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu
7. Adams R. The Evolution of Intellectual Property Rights in the Digital Age, Journal of Modern Law and Policy, 2023, Vol.3, Issue No.2, - pp 52 – 63.
8. Breitwieser A., Foster N. Intellectual Property Rights, Innovation and Technology Transfer: A Survey, - Vienna, - 2012, - 67 p.
9. Chu, A. C., Cozzi, G., & Galli, S. Stage-Dependent Intellectual Property Rights, - 2013, - 35 p.
10. Hassan E., Yaqu O., Diepeveen S. Intellectual Property and Developing Countries A review of the literature, RAND publishing, - 2010, - 70 p.
11. Hong J., Edler J, Massini S. Evolution of the Chinese Intellectual Property Rights System: IPR Law Revisions and Enforcement, Management and Organization Review, Cambridge University Press on behalf of The International Association for Chinese Management Research, - 2022, - 33 p.

ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРАВООТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ

А.Э.АЛИЕВ

РЕЗЮМЕ

Как известно, широкое применение инноваций и технологий, а также стремительное развитие процессов цифровизации привели к возникновению специфических вопросов в регулировании правоотношений в сфере интеллектуальной собственности

в условиях формирования цифрового общества. Развитие цифрового общества и широкое применение технологий искусственного интеллекта требуют значительных изменений в регулировании правоотношений в сфере интеллектуальной собственности. В статье рассматривается влияние цифровизации на права интеллектуальной собственности, в частности на защиту авторских прав, патентов и товарных знаков. Также обсуждаются такие вопросы, как нарушение авторских прав в цифровой среде, распространение пиратской продукции и правовой статус произведений, созданных с использованием искусственного интеллекта. Оценивается достаточность существующих национальных и международных правовых рамок для решения этих проблем. Кроме того, анализируется взаимосвязь между регулированием и строгостью механизмов защиты интеллектуальной собственности и их влиянием на экономическое развитие. В статье предложены рекомендации по более эффективной защите прав интеллектуальной собственности и разработке механизмов регулирования, адаптированных к инновациям цифровой эпохи. Особое внимание уделяется важности международного сотрудничества и правовых подходов, соответствующих современным технологиям.

Ключевые слова: Цифровизация, права интеллектуальной собственности, искусственный интеллект, цифровое общество, влияние интеллектуальной собственности на экономическое развитие, правовое регулирование, инновации, информационные технологии, инновационная экономика

ISSUES RELATED TO THE REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY LEGAL RELATIONS IN THE DIGITAL SOCIETY

A.E.ALIYEV

SUMMARY

As is well-known, the widespread application of innovations and technologies, along with the rapid growth dynamics of the digitalization process, has led to specific issues in the regulation of intellectual property (IP) legal relations in the evolving environment of the digital society. The development of the digital society and the extensive application of artificial intelligence technologies require substantial changes in the regulation of IP legal relations. The article examines the impact of digitalization on IP rights, particularly concerning the protection of copyrights, patents, and trademarks. It also addresses issues such as copyright infringement in the digital environment, the proliferation of pirated products, and the legal status of works created by artificial intelligence. Furthermore, the adequacy of existing national and international legal frameworks to address these challenges is evaluated. The article also analyzes the interplay between the regulation and strictness of IP protection mechanisms and their impact on economic development. Proposals for more effective protection of IP rights and the development of regulatory mechanisms adapted to the innovations of the digital age are put forward. The importance of international cooperation and legal approaches aligned with modern technologies is particularly emphasized.

Keywords: Digitalization, intellectual property rights, artificial intelligence, digital society, impact of intellectual property on economic development, legal regulation, innovation, information technologies, innovation-based economy